

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGA**

Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai

2021-05-14 Nr. (1.19-2021-148)2-387
Į 2021-04-14 Nr. SR-1512

DĖL GYVENIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO BENDROSIOS PROGRAMOS PROJEKTO

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė susipažino su Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos pateiktu Gyvenimo įgūdžių ugdymo (socialinio, emocinio, sveikatos, lytiškumo, rengimo šeimai ugdymo ir žmogaus saugos, SESLURŠŽS) bendrosios programos projektu (toliau – Programa) ir pagal kompetenciją teikia nuomonę.

Remiantis Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos paaiškinimu bei Programos nuostatomis, Programa buvo parengta integruojant, praplečiant ir sujungiant Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrąją programą, Gyvenimo įgūdžių ugdymo programą ir Žmogaus saugos bendrąją programą bei papildant nauju socialinio–emocinio ugdymo aspektu, taip sudarant platesnę ir praturtintą programą, apimančią socialinio, emocinio, sveikatos, lytiškumo, rengimo šeimai ugdymo, žmogaus saugos aspektus. Ministerija taip pat pažymėjo, kad, siekiant išvengti turinio dubliavimo tarp programų, užtikrinti turinio integralumą, didelę dalį Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai programos turinio pasiūlyta susieti su dorinio ugdymo (etikos, Romos katalikų tikybos), gamtamokslinio ugdymo, socialinio ugdymo programomis, taip pat informatikos, pilietiškumo ugdymo krypties dalykų bendrųjų programų projektais¹.

Pažymėtina, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierė pritaria Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Programos pristatymo diskusijose išsakomiems pastebėjimams, jog praktikoje kyla įvairių sunkumų dėl integruojamų programų (ypač Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrąją programos) įgyvendinimo bei atitinkamai Ministerijos iniciatyvai peržiūrėti integruojamas programas, keisti jų įgyvendinimo praktiką bei skirti didesnę dėmesį vaikų socialiniam ir emociniam ugdymui, stiprinti jį.

Kartu, viešojoje erdvėje vykstančios diskusijos, keliami klausimai dėl naujai parengtos Programos bei Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos (galimai ir kitų programų) santykio, atitinkamų pastarosios galiojančios programų nuostatų perkėlimo, planuojamo įgyvendinimo ir pan., vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone yra itin aktualūs ir reikalauja išsamių, nuoseklių atsakymų, aktyvaus ir įvairiapusio dialogo, abejonių išsklaidymo, ypač dėl lytiškumo ugdymo (ar pasirinktas modelis, numatyti pokyčiai išspręs ne vienerius metus įvardijamas problemas; ar bus užtikrintas tinkamas įvairiuose teisės aktuose ir kituose dokumentuose įtvirtintų nuostatų, susijusių su vaikų lytiškumo ugdymu, apsaugos nuo smurto ir t. t. nuostatų, kokybiškas įgyvendinimas ir kt.).

¹ Programoje nurodoma, kad „dalis, integruojamų Sveikatos, lytiškumo ugdymo ir rengimo šeimai, Žmogaus saugos programų, turinio integruota į gamtamokslinio, dorinio, socialinio ugdymo, kalbinio ugdymo, informatikos, pilietiškumo ugdymo programų turinį“.

Lietuva, kaip ir kitos valstybės Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (toliau – Konvencija) ir kitų tarptautinių dokumentų, skirtų vaiko teisių apsaugos stiprinimui ir gerinimui, dalyvės, yra įsipareigojusi gerbti ir garantuoti atitinkamuose dokumentuose įtvirtintas vaiko teises bei imtis visų būtinų priemonių pripažintiems vaiko teisėms įgyvendinti.

Nacionaliniai, tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai draudžia diskriminaciją ir įpareigoja valstybę vaikui, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo kokių nors aplinkybių, garantuoti galimybę naudotis visomis teisės aktuose numatytais teisėmis ir laisvėmis, tarp jų – teise mokytis, siekiant visapusiškai ugdyti vaiko asmenybę, talentą, protinius ir fizinius gebėjimus ir juos nuolat tobulinti, užtikrinant, kad konkretus ugdymo turinys, įgyvendinantis švietimo tikslus, būtų kuriamas ir sistemingai atnaujinamas atsižvelgiant į atitinkamos grupės ar tipo mokyklai keliamus ugdymo, mokymo ir studijų tikslus, besikeičiančios socialinės ir kultūrinės aplinkos lemiamus Lietuvos visuomenės poreikius, vietos ir mokyklos bendruomenės reikmes, taip pat mokinių turimą patirtį, ugdymosi poreikius ir interesus (Konvencijos 2, 28, 29 straipsniai, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4, 8 straipsniai, Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 3, 4 straipsniai).

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas atkreipia dėmesį į Konvencijos 29 straipsnį², kuriame išdėstyti švietimo tikslai, atitinkamai besisiejantys su pagrindinėmis Konvencijos vertybėmis – įgimtu kiekvieno vaiko žmogiškuoju orumu ir teisių įgyvendinimu, atsižvelgiant į vaiko poreikius ir įvairius didėjančius gebėjimus, bei apimantys visapusišką vaiko potencialo ugdymą, pagarbos žmogaus teisėms, stipresnio identiteto ir priklausomybės jausmo ugdymą, vaiko socializaciją, bendravimą su kitais ir aplinka. Šis vaiko teisę mokytis papildantis Konvencijos straipsnis taip pat reikalauja, kad švietimas būtų orientuotas į vaikus, jiems palankus ir įgalinantis, sukurtas taip, kad vaikas galėtų įgyti gyvenimo įgūdžius, stiprintų vaiko gebėjimą naudotis visomis žmogaus teisėmis ir skatintų kultūrą, kurią įkvepia atitinkamos žmogaus teisių vertybės. Komiteto nuomone, pagrindiniai įgūdžiai apima ne tik raštingumą ir skaičiavimo įgūdžius, bet ir gebėjimą priimti gerai subalansuotus sprendimus, spręsti konfliktus nesmurtiniu būdu, pasirinkti sveiką gyvenimo būdą, formuoti gerus socialinius santykius ir atsakomybę, ugdyti kritinį mąstymą, kūrybinius talentus ir kitus gebėjimus, kurie vaikams suteikia įrankius, būtinus naudotis gyvenimo galimybėmis.³

Vaiko teisių komitetas, aiškindamas Konvencijos nuostatas, atkreipia dėmesį į Konvencijos nuostatų tarpusavio sąsają, integralumą, papildomumą ir kt. Švietimo procesas turėtų skatinti ir stiprinti vaiko pastangas naudotis savo teisėmis. Atitinkamai kalbant apie Konvencijos nuostatas dėl vaiko teisės mokytis, be bendrųjų Konvencijos principų, svarbios yra Konvencijos nuostatos dėl vaiko teisės reikšti savo nuomonę (kuri apima laisvę ieškoti, gauti ir perduoti informaciją ir idėjas vaiko pasirinkta forma; 13 straipsnis); minties laisvės (14 straipsnis), teisės naudotis informacija (ypač tokia, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi; 17 straipsnis).

Aukščiau nurodytų nuostatų bei sprendimo dėl svarstomos Programos rengimo, jos paskirties ir nuostatų kontekste, nekvestionuojant Programoje numatytų kompetencijų, jų privalomo ugdymo svarbos bei tai, jog tokiu būdu bus atliepta daugelis aktualių temų, kurioms ne visada yra skiriamas reikalingas (būtinasis) dėmesys, svarstyti, ar planuojami (programų) pokyčiai sudaro sąlygas veiksmingai spręsti ilgaites lytiškumo ugdymo problemas, užtikrinti kokybišką, nuoseklų, visapusišką lytiškumo ugdymą, kt.

² Konvencijos 29 straipsnyje pabrėžiami vaiko lavinimo tikslai – kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus; ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms; ugdyti pagarbą vaiko tėvams, jo kultūros savitumui, kalbai ir vertybėms, ir kt.; parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais; ugdyti pagarbą gamtai.

³ Bendrasis komentaras Nr. 1 „Dėl švietimo tikslų“ (CRC/GC/2001/1).

Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje, be kitų tikslų pasiekimui numatytų krypčių, numatyta rūpintis socialiniu, emociniu, lytiniu ir tarpkultūriniu ugdymu; mokyklose diegti sisteminius pokyčius, lemiančius patyčių, prekybos žmonėmis ir smurto, alkoholio ir tabako vartojimo mažinimą, kad būtų užtikrinamas mokyklos bendruomenės psichologinis saugumas.

Pagal formuluojamą Programos tikslą („sudaryti galimybę kiekvienam mokiniui nuosekliai ugdytis gyvenimui svarbius įgūdžius: socialinius ir emocinius įgūdžius ir gebėjimus, sveikos gyvensenos nuostatas, mokytis saugoti savo ir kitų sveikatą ir gyvybę, pasiruošti kurti asmeninius ir profesinius santykius, <...> tapti jautriems ir atliepiantiems kitų asmenų <...> gerovės poreikius“), siekį („padėti vaikams pasiruošti gyvenimui <...>, suteikti mokiniams galimybę įgyti žinių, nuosekliai ugdyti vertybes, nuostatas, elgesį, kuris padės laiku atpažinti įvairius gyvenime kylančius iššūkius ir juos įveikti savarankiškai arba ieškant / suteikiant pagalbą ir pasiruošti pilnaverčiam gyvenimui <...>, pažinti save ir kitus, išmokti naudotis įrankiais, kurie padės plėtoti savo asmenines galias, siekti ir pasiekti asmeninius, akademinis tikslus“) bei paskirtį („sudaryti sąlygas ir galimybes ugdytis įgūdžius, gebėjimus, asmenines savybes, vystyti talentus, įgyti žinių, kurie jaunam žmogui taps įrankiais, padedančiais savarankiškai nuspręsti dėl savo ateities, priimti su karjera ir asmeniniu gyvenimu sietinus sprendimus, kelti tikslus ir jų siekti“), svarstyti, jog tam tikru lygmeniu Programoje yra atliepiamos minėtos strategijos nuostatos bei daugelis aktualių temų, kurių įgyvendinimas dėl įvairių priežasčių, aspektų buvo kritikuojamas. Kartu išlieka abejonės ar, atsižvelgiant į tai, kad Sveikatos ir lytiškumo bei rengimo šeimai programa yra išskaidoma ir jos turinys perkeliamas į Programą bei kitas bendrojo (dorinio, gamtamokslinio, informatikos ir kt.) ugdymo programas, yra įvertintas šis pokytis, numatyti kokybiško, nuoseklaus, visapusiško lytiškumo ugdymo užtikrinimo kriterijai, garantuojantys tinkamą valstybės įsipareigojimų šioje srityje vykdymą, vaikų lūkesčių, interesų ir poreikių atliepimą bei jų teisių užtikrinimą.

Visapusiškas lytiškumo ugdymas (angl. comprehensive sexuality education) – pagrindinis sveikatos ir gerovės aspektas; apima mokymą apie žmogaus teises, žmogaus seksualumą, lyčių lygybę, brendimą, santykius ir seksualinę bei reprodukcinę sveikatą.⁴ Visapusiškas lytiškumo ugdymas yra mokymo programa pagrįstas mokymo ir mokymosi apie pažintinius, emocinius, fizinius ir socialinius seksualumo aspektus procesas. Juo siekiama vaikams ir jaunimui suteikti žinių, įgūdžių, požiūrį ir vertybes, kurios įgalintų juos: suvokti sveikatos, gerovės ir orumo svarbą; plėtoti pagarbius socialinius ir seksualinius santykius; gebėti įvertinti, kaip jų pasirinkimas veikia jų pačių ir kitų gerovę; suprasti ir užtikrinti savo teisių apsaugą visą gyvenimą.⁵

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto teiginius, jog: „prevencinės programos yra veiksmingos tik tada, jei pripažįsta paauglių gyvenimo realijas ir sprendžia seksualumo klausimą, užtikrinamos vienodas galimybes naudotis tinkama informacija, įgyti gyvenimo įgūdžius ir pasinaudoti prevencinėmis priemonėmis“; „vaikams reikalinga aktuali, tinkama ir laiku pateikta informacija, kuri pripažįsta skirtingus supratimo lygius, yra pritaikyta pagal amžių ir gebėjimus ir įgalina juos teigiamai ir atsakingai susidoroti su savo seksualumu“; „valstybės dalyvės, siekdamos užtikrinti veiksmingą ŽIV / AIDS prevenciją, privalo susilaikyti nuo su sveikata susijusios informacijos, įskaitant lytinį švietimą ir informaciją, cenzūros, jos slėpimo ar sąmoningo iškraipymo. Be to, laikydamosi savo įsipareigojimų užtikrinti vaiko teisę gyventi, išgyventi ir vystytis (6 str.), valstybės dalyvės privalo užtikrinti, kad vaikai, pradėdami reikšti savo seksualumą, galėtų įgyti žinias ir įgūdžius, būtinus apsaugoti save ir kitus“.⁶

Paminėtina, kad Komitetas taip pat atkreipia dėmesį į paauglystės laikotarpį, „kurį apibūdina staigūs fiziniai, pažintiniai ir socialiniai pokyčiai, seksualinis ir reprodukcinis brendimas, laipsniškai didėjantis gebėjimas perimti suaugusiųjų elgesį ir vaidmenis, susijusius su naujomis atsakomybėmis, kurioms reikia naujų žinių ir įgūdžių. Nors paaugliai paprastai yra sveika gyventojų grupė, dėl

⁴ Prieiga internete: <https://en.unesco.org/news/new-online-toolkit-comprehensive-sexuality-education>

⁵ Prieiga internete: <https://csetoolkit.unesco.org/toolkit/getting-started/what-comprehensive-sexuality-education>

⁶ Bendrasis komentaras Nr. 3 (2003) „Dėl ŽIV/AIDS ir vaiko teisių“ (CRC/GC/2003/3).

santykinio pažeidžiamumo ir visuomenės, ir bendraamžių spaudimo imtis sveikatai pavojingų veiksmų jie susiduria su naujais iššūkiais, susijusiais su sveikata ir vystymusi. Tokie iššūkiai apima individualaus tapatumo formavimą ir savo seksualumo klausimą“.

Komitetas primena, kad „paaugliai turi teisę naudotis tinkama informacija apie savo sveikatą ir vystymąsi“, taip pat, kad valstybės dalyvės privalo: „užtikrinti, kad visi paaugliai ir paauglės mokyklose ir už jos ribų turėtų galimybę gauti tikslią ir tinkamą informaciją, kaip apsaugoti savo sveikatą ir vystymąsi ir pasirinkti sveiką gyvenimą. Tai turėtų apimti informaciją apie tabako, alkoholio ir kitų medžiagų vartojimą ir piktnaudžiavimą jomis, saugų ir pagarbų socialinį ir seksualinį elgesį, mitybą ir fizinę veiklą“; „skatinti ir remti galimybes ugdyti tokius įgūdžius, be viso kito, kurdamos formalus ir neformalus ugdymo ir mokymo programas“; „atsižvelgdamos į Konvencijos 3, 17 ir 24 straipsnius, <...> suteikti paaugliams galimybę naudotis informacija apie seksualinę ir reprodukcinę sveikatą, taip pat šeimos planavimą ir kontracepciją, ankstyvo nėštumo pavojus, ŽIV/AIDS prevenciją, lytiniu keliu plintančių ligų (LPI) prevenciją ir gydymą“; užtikrinti „galimybę naudotis informacija, nepriklausomai nuo šeiminių padėties, tėvų ar globėjų sutikimo“, „numatyti tinkamas informacijos teikimo priemones ir būdus, kurie atsižvelgtų į paauglių (mergaičių ir berniukų) ypatumus ir specialias teises“.⁷

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, pažymėtina, kad vaiko teisių apsaugos kontrolierė *vertina ir pritaria* sprendimui (iniciatyvai) stiprinti vaikų socialinį ir emocinį ugdymą, sudaryti galimybę ir sąlygas kiekvienam vaikui (mokinui) nuosekliai ugdytis gyvenimui svarbius įgūdžius, Gyvenimo įgūdžių ugdymo programą įtraukiant bendrąsias programas.

Atsižvelgdama į diskusijas, abejones kilusias pristačius Programą, lūkesčius dėl visapusiško lytiškumo ugdymo užtikrinimo bei jo tiesioginę sąsają su vaiko teisių užtikrinimu ir įgyvendinimu, vaiko teisių apsaugos kontrolierė siūlo Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai kritiškai įvertinti, ar, ir užtikrinus tinkamą, kokybišką Programos bei kitų programų, į kurias perkeliama atitinkamas Sveikatos, lytiškumo ugdymo ir rengimo šeimai turinys, įgyvendinimą, visumoje bus užtikrinamas visapusiškas (keliamus reikalavimus atitinkantis) lytiškumo ugdymas, ar bus garantuota galimybė mokiniams visą mokymosi laikotarpį (ir po 10 klasės) gauti jiems, atsižvelgiant į amžiaus tarpsnius, būtinas, aktualias žinias įvairiapusiame kontekste (emocinis, socialinis, tarpusavio santykių, individo vystymosi ir kt.) bei visais aspektais, atitinkančiais šiuolaikinę visuomenę. Taip pat, siekiant sklandaus Programos tvirtinimo proceso, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, tikslinga būtų skirti didesnę dėmesį visuomenės informavimui, atsakant į keliamus klausimus, išsklaidant kylančias abejones ir pan.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė

Audronė Bedorf, tel. (8 5) 249 9259 el. p. audrone.bedorf@vtaki.lt
Egidijus Meilus, tel. (8 5) 249 9312, el. p. egidijus.meilus@vtaki.lt
Ieva Braškienė, tel. (8 5) 249 9268, el. p. ieva.braskiene@vtaki.lt

⁷ Bendrasis komentaras Nr. 4 (2003) „Dėl paauglių sveikatos ir vystymosi vaiko teisių konvencijos kontekste“ (CRC/GC/2003/4).